

LUDOVÍT HARAKSIM (Bratislava)

K OTÁZKE RUSKO-UKRAJINSKÉHO OSÍDLENIA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

Otázky rusko-ukrajinského osídlenia na východnom Slovensku nejako špeciálne rozpracované neboli. V literatúre však tento problém nie je neznámy. Dotýkali sa ho autori, ktorí pojednávali o otázkach etnickej hranice, resp. sa tradovali tieto otázky v súvislosti s problematikou „ruského“ osídlenia po južnej strane Karpát. Pre východoslovenské pomery spravidla sa aplikovali všeobecné zistenia, ku ktorým sa autori dopracovali bez toho, aby prihliadalo na údaje, i keď nepočítané, resp. aby sa brali do úvahy niektoré zemepisné skutočnosti. Netreba obzvlášť zdôrazňovať, že práce o etnických hraniciach, alebo o rusko-ukrajinskom osídlení na južnej strane Karpát najčastejšie slúžili politickým aspiráciám a nie snahám po objektívnom poznaní. Z maďarskej strany do r. 1945 boli poznamenané „revizionizmom“ a zo strany zakarpatských autorov hlavne obranou proti nemu a potom snahou zdôvodniť niektoré územné pretenzie.¹ Na tomto mieste nie je možné sa nimi zaoberať a pochopteľne nie je možné sa dotknúť veľkého počtu otázok týkajúcich sa rusko-ukrajinského osídlenia na východnom Slovensku. Z tohto komplexu možno alespoň čiastočne osvetliť jeho počiatky a charakter toho živlu, ktorý dal pevné základy ukrajinskému osídleniu na tomto okrajovom území východného Slovenska, na ktorom možno sledovať aj ďalší dejinný vývin tohto etnika.

Severovýchodné okrajové územie východného Slovenska, t. j. územie, na ktorom Ukrajinci v súčasnosti žijú, do pol. XIII. stor. tvorilo pohraničnú oblasť, ktorá sa rozprestierala za zásekovými čiarami a nebola k Uhorsku pevne pričlenená. Došlo k tomu len po tatárskom vpáde, kedy hranice Uhorska sa začali postupne posúvať na sever, až kým sa neustálili na hrebeňoch Karpát.² Toto územie prirodzene ani dovtedy nebolo ľudoprázdne. Už pred XIII. stor. prenikal sem domáci roľníci živel, ako i roľnícky živel zo susednej Haliče, ktorý na tomto území, kam feudálna moc ani jedného z týchto štátov nesiahala, hľadal voľnejšie existenčné podmienky. Vo väčšej miere toto územie sa začalo zaľudňovať až od druhej pol. XIII. stor., kedy z obdobných príčin oveľa intenzívnejšie začal sem prenikať domáci živel (vnútorná kolonizácia) a keď sa začalo pomocou lokátorov organizovať zaľudňovanie týchto krajov. To však znamená, že k skutočnému zaľudneniu tohto okrajového severovýchodného pásma Slovenska, na ktorom Ukrajinci aj dnes žijú, došlo pomerne neskoro.

Prvé údaje o „Rusoch“ na východnom Slovensku sa však nezachovali z tohto územia, ale z južných rovinatých okresov a z priľahlej severnej oblasti Maďarska. Zachovali sa v názvoch niekoľkých obcí — Ruskov, Veľký a Malý Ruskov, Ruska a Gönczruszka, počiatky ktorých možno klásť do XI.—XII. stor.³ Vtedy tieto osady boli ešte rozmiestnené neďaleko zásekov, na cestách, ktoré viedli z krajiny na sever a východ a boli vojenskými strážnymi osadami. Takýto „ruský“ vojenský živel

s obdobnými strážnymi povinnosťami sa vyskytoval aj v iných častiach Uhorska,⁴ oveľa vzdialenejších od kompaktného rusko-ukrajinského osídlenia. V maďarskom prostredí takéto osady dostávali pomenovanie od maďarského „orosz“. Označovanie podobných osád na východnom Slovensku názvami od kmeňa „rus“ svedčí, že etnické prostredie, v ktorom vznikli bolo slovenské a ako na to poukazujú výsledky archeológie,⁵ západoslovenského zafarbenia. Ku koncu XIII. stor. v týchto osadách boli však už rímsko-katolícke farnosti a neslovenský etnický živel.⁶

V severnej a východnej časti Slovenska prvé zmienky o východoslovenskom živle o „Ruthenoch“ sa vyskytujú až v treťom decéniu XIV. stor. V Šariši je to zmienka z r. 1340 na majetkoch Perényiovcov⁷ (Križoviany na juhozápad od Prešova) a niečo predtým, r. 1337 odtiaľ na juhovýchod, vo Vinnom pri Michalovciach sa spomína „hospes Ruthenus Osyp“.⁸ Zmienky o „Ruthenoch“, resp. o osadách s ruským obyvateľstvom zo Šariša sa zachovali aj r. 1357, 1361 a 1387⁹ a zo Spiša zač. r. 1401.¹⁰ Títo „Rutheni“, ako z týchto údajov vidieť, požívali podobné úľavy ako „hostia“, teda kolonisti-roľníci iných národností,¹¹ ktorí sa usadzovali na emfyteutickom práve počas organizovaného zaľudňovania týchto krajov. „Rutheni“-roľníci pravdepodobne sa usadzovali aj do takých osád, ktoré svoje pomenovanie majú od nemeckého lokátora ako Becherov, Detrik, Niklova, Šteľbach (v Šariši),¹² alebo v svojom pomenovaní zachovali nemeckú koncovku „haw“, ako Puczagshaw, Folkropshaw (Pucak, Veľkrop v Zemplíne) a pod.,¹³ v ktorých na rozhraní XIV. až XV. stor. možno vykázať rusko-ukrajinský živel. Je však možné, že v týchto dedinách došlo k výmene obyvateľstva a „ruský“ živel sa usadil v nich až po tom, čo ich opustilo pôvodné obyvateľstvo. Tak tomu bolo napr. v Šteľbachu, v ktorom ešte r. 1358 boli „nemeckí hostia“.¹⁴ V Jakubianoch na Spiši k takejto výmene obyvateľstva došlo niečo pred r. 1497¹⁵ a v Hodermarku až r. 1539, kedy zemepán z tejto obce vyhnal nemecký živel a usadil v nej „Ruthenov a Valachov“.¹⁶ I keď táto výmena obyvateľstva je faktom, nemožno toto zistenie zovšeobecniť, nakoľko nemecký názov, resp. nemecké koncovky v pomenovaní terajších ukrajinských dedín nevylučuje možnosť, že rusko-ukrajinský živel mohol byť v nich zastúpený od ich vzniku.¹⁷ Tento živel v XIV. stor. možno však vykázať v rade obcí i bez toho. S ohľadom na to, že tento „ruthenský“ živel na severe Šariša a Zemplína bol živlom roľníckym, čo dokazuje fakt, že sa označujú ako „hostia“ a používajú podobné výhody, resp. že sa usadzovali v prostredí, kde jestvovali roľnícke dediny (Križoviany), vylučuje možnosť nejakej kontinuity medzi „ruským“ obyvateľstvom vojenských strážnych osád z XI.—XII. stor. a tým rusko-ukrajinským živlom na severe, ktorý pramene označujú ako „Ruthenov“. „Rutheni“ boli totiž roľníkmi a teda v spoločenskom ohľade zaujímali nižšie postavenie ako „ruskí“ strážcovia — vojaci, ktorých nič nenútilo k tomu, aby svoje zamestnanie zamenili na roľníčenie a tým v spoločenskom ohľade poklesli.¹⁸ Nemožno teda zánik „ruského“ živlu v strážnych osadách na juhu Zemplína vysvetlovať tým, že tento živel sa odsťahoval na sever do tých krajov, kde sa „Rutheni“ spomínajú neskôr. V týchto krajoch totiž podobné „ruské“ strážne kolónie nepoznáme, takže „ruskí“ strážcovia z juhu Zemplína pravdepodobne odišli inde (o asimilácii vzhľadom na ich zamestnanie ani na juhu Zemplína nemožno hovoriť). Dôvod k tomuto odchodu poskytla skutočnosť, že sa hranice posunuli na sever a tým existencia strážnych osád na juhu východného Slovenska stratila opodstatnenie.

Ku koncu XIV. stor. a zač. XV. stor. zmienok o „Ruthenoch“ na východnom Slovensku ubúda, za to však častejšie sa vyskytujú zmienky o pastieroch-Valachoch. Prvé zmienky o nich máme v rajónoch na západ od Vihorlatu, v Koromli

a v „jarku Orechova“ (r. 1337),¹⁹ resp. v Jasenove (r. 1338),²⁰ tedy niečo predtým ako sú prvé údaje o „Ruthenoch“ v Šariši, kde sa Valasi objavujú ku koncu storočia.²¹ Pramene tohto obdobia ešte rozlišujú „Ruthenov“ a „Valachov“, ako keby v etnickom ohľade medzi nimi nebolo možné predpokladať žiadnu súvislosť. Napriek tomu sa nezdá, že rozlišovanie sa robilo pre etnickú podstatu jedných a druhých. Rozdiely sa robili pre iné a práve v etnickom ohľade Valasi, ktorí ku koncu XIV. stor. začali silnejšie dorážať na východné Slovensko, naväzovali na „Ruthenov“.

Expanzia Valachov na východné Slovensko neznamenalala už nejakú výlučnú expanziu rumunského etnického živlu, hoci tento možno vykázat aj v stredných a západných Karpatoch. Rumunský etnický element medzi Valachmi postupujúcimi na západ ubúdala už vo východných oblastiach Karpatského pohoria, kde Valasi pribrali medzi seba veľa príslušníkov miestneho ukrajinského živlu, žijúceho po oboch ich svahoch.²² Ku koncu XIV. stor., kedy prúdy pastierov zaplavovali sever Žemplína a Šariša ukrajinský živel medzi nimi prevládol, hoci názvy niektorých súčasných ukrajinských dedín, ako Mikova, Ťagov, analógie ktorých možno nájsť v Maramorošskej stolici a niektoré mená Valachov, zachované v prameňoch,²³ dokladajú aj existenciu rumunského etnického živlu. Pojem „Valasi“ tedy už v XIV. stor., nevyjadroval natoľko etnickú príslušnosť, ako hlavne pastierske zamestnanie (i keď nie výlučne)²⁴ prevádzané podľa valašských zvykov. Že Valasi na východnom Slovensku nemali povedomie rumunskej etnickej príslušnosti, dosť výrazne sa prejavilo v ich konfesionálnom povedomí. Napríklad v spomínanej Koromli, kde valašský živel sa objavil už v prvých desaťročiach XIV. stor., roku 1437 na opustenej usadlosti bolo „sídlo ruského popa“.²⁵ Pravoslávne vyznanie obyvateľov tejto „valašskej“ obce nebolo teda evidované ako vyznanie „valašské“, tak ako tmu spravidla bolo v Sedmohradsku, ale ako vyznanie „ruské“. Nemožno pochybovať, že ak by v tejto obci mal prevahu rumunský etnický živel, potom by bolo v nej sídlo „valašského“ popa a jej obyvatelia by sa boli označovali za príslušníkov „valašského vyznania“, tak ako tomu bolo všade tam, kde Rumuni medzi pravoslávnyimi prevládali.²⁶

Tento fakt je dôležitý, lebo v Šariši a na Žemplíne v prvej pol. XV. stor. sú zmienky iba o Valachoch, no z registrov cirkevných desiatkov vyplýva, že to boli Valasi „ruskej viery“ a teda aj takého etnického povedomia. Z tohto potom možno usudzovať, že aj to obyvateľstvo, ktoré v prvej pol. XV. stor. vystavalo v Šariši pravoslávne kostoly bolo „ruské“, i keď v prameňoch, vzhľadom na svoje zamestnanie, sa uvádzalo ako „valašské“. Vidieť to aj z prípadu makovického panstva, kde v neskorších storočiach možno bezpečne vykázat prevahu ukrajinského živlu, hoci v XV. stor. sa na ňom spomínajú iba Valasi,²⁷ a to aj v obciach, kde v XIV. stor. sa uvádzali ako „Rutheni“.

Okolnosť, že v XV. stor. na rozdiel od prechádzajúceho storočia, ani v Šariši sa nevyskytujú zmienky o „Ruthenoch“, možno vysvetliť jednak tým, že málopočetné „ruské“ roľníctvo, označované ako „ruthenské“, miestami sa asimilovalo s tým etnickým prostredím, v ktorom sa usadilo a tam, kde bolo početnejšie, kde pre takéto splnyutie neboli podmienky, po čase sa pridalo k etnicky príbuzným Valachom. Prirodzene, na toto ich „povalaštenie“ rozhodujúco vplývali hospodársko-sociálne príčiny.

Hospodársky vývin (rozvoj tovarovej výroby a peňažného hospodárstva) už v XIV. stor. nastolil pred feudálnymi zemepánmi potrebu zvyšovať výnosnosť svojich majetkov. Dosiahnúť to mohli stupňovaním vykoristovania poddaných, ale tiež využitkovaním tých častí majetku, z ktorých doteraz prakticky žiadne príjmy neplynuli. V horských priestoroch to znamenalo využitkovanie pred-

všetkým tých častí majetku, ktoré sa nevelmi hodili pre kultiváciu pôdy. Preto zemepáni, ktorí takéto majetky vlastnili, uvítali Valachov a neprotivili sa ani expanzii domáceho roľníckeho živlu do predhorí event. do hôr, ktorá už v prvej pol. XIV. stor. nadobudla veľkých rozmerov.²⁸ Zainteresovanosť na Valachoch-pastieroch, ktorí sľubovali prinášať príjmy zo zatiaľ nevýnosných priestorov, viedla zemepánov k tomu, že priznávali im podobné koncesie, aké priznávali svojho času roľníckym kolonistom. Táto okolnosť spôsobila, že tento živel v čase, keď sa feudálna závislosť poddaných roľníkov zosilňovala a ich vykorisťovanie vzrastalo, sa ocitol v mnohých ohľadoch v oveľa výhodnejšej situácii. Táto skutočnosť sa prejavila aj v pomere k roľníkom usadeným na emfyteutickom práve (teda aj k „Ruthenom“-hostom), ktoré im už v druhej pol. XIV. stor. nevedelo zaručiť ochranu proti zvyšujúcim sa nárokom zemepánov. Od týchto „hostov“ zemepáni stále dôraznejšie začali požadovať také platby ako od ostatných poddaných²⁹ a tým ich začali vtlačať do toho postavenia, v akom sa nachádzalo poddanské obyvateľstvo tých dedín, ktoré podobné práva nepoznalo. Bolo to v súlade s tendenciami ostatných zemepánov (dôkazom tohto sú smernové opatrenia z r. 1351), no predpoklady k tomu vytvorila skutočnosť, že roľnícka kolonizácia už doznievala, čím odpadli dôvody poskytovať, resp. dodržiavať koncesie, ktoré sa „hostom“ poskytli. Súčasne však záujem na zaludnení horských častí svojich majetkov nútil ich k tomu, aby pastierskemu živlu poskytovali koncesie. Pre roľníkov, ktorých situácia sa všeobecne zhoršovala, týmto naskytala možnosť uniknúť medzi Valachov a tento útek už v XIV. stor. nadobudol skutočne masových rozmerov. Zo strany roľníckeho živlu úteky medzi Valachov-pastierov boli teda motivované sociálnymi aspiráciami a tieto rozhodovali aj v prípade „Ruthenov“-roľníkov na východnom Slovensku. Skutočnosť, že „Rutheni“ boli usadení práve na majetkoch tých zemepánov, ktorí mali najväčší záujem aj na zužitkovaní vyššie položených plôch, pravdepodobne spôsobila, že zemepáni im nejako zásadne nebránili v ich prechode k Valachom, resp. do hôr, i keď sa to bez koncesí neobišlo. Po takomto „povalašení“ tento pôvodne roľnícky živel už vystupoval nie ako „ruthenský“, ale ako „valašský“, hoci jeho etnická podstata sa nezmenila. Pravdepodobne obdobným spôsobom a za podobných okolností došlo aj k premene mnohých takých dedín na „valašské“, ktoré vznikli počas roľníckej kolonizácie a ktoré v prameňoch sa javia ako nemecké (napr. Pucak, Velkrop). Údaje však nasvedčujú tomu, že počas tejto valašskej kolonizácie vznikli zárodky väčšiny súčasných ukrajinských dedín na východnom Slovensku,³⁰ ktoré ako ukrajinské pretrvali dodnes. Valašská kolonizácia teda posilnila rusko-ukrajinský živel na východnom Slovensku a prispela k premene „Ruthenov“-roľníkov na živel pastiersky. Táto skutočnosť sa prejavila aj v charaktere feudálnej renty. Ukrajinské dediny východného Slovenska odvádzali platby, ktoré sa líšili od platieb slovenských roľníckych dedín. Boli to platby predovšetkým od dobytky, resp. z takých hospodárstiev, ktoré svoje ťažisko mali v chove dobytky. Povinnosti obyvateľov ukrajinských dedín na východnom Slovensku tento charakter svojich platieb zachovali až do konca XVII. stor.

Príchod „ruského“ roľníckeho a pastierskeho živlu, do severovýchodného okrajového územia Slovenska položil teda pevné základy trvalému ukrajinskému osídleniu na východnom Slovensku. Toto osídlenie v nasledujúcich storočiach sa dotváralo. Nové osady s ukrajinským obyvateľstvom vznikali takmer do konca XVI. stor. Napríklad na Zemplíne r. 1572 ako nové osady (villa nova) sa spomínajú Čertizné, Vladiča, Bystré³¹ a v Šariši iba na jedinom makovickom domíniu r. 1509, sa uvádza devätnásť nových osád.³² V spišskej ukrajinskej enkláve ako nová osada r. 1554 sa

spomína Toriska.³⁹ Tieto údaje umožňujú tvrdiť, že terajší stav ukrajinského osídlenia na východnom Slovensku je výsledkom viacstoročného demografického vývoja, počas ktorého prirodzene došlo aj k zániku mnohých osád s ukrajinským obyvateľstvom, najmä tých, ktoré vznikli v inom etnickom prostredí, resp. tam, kde rusko-ukrajinské osídlenie hraničilo s iným etnikom. Z vyššie spomínaného vidieť i to, že toto rusko-ukrajinské osídlenie je pomerne neskorého dáta, čo však súviselo s celkovými demografickými pomermi tejto pohraničnej oblasti východného Slovenska pred druhou pol. XIII. stor.

Poznámky

¹ Najtypickejšou prácou v tomto ohlade je Beskid N., Karpatorusskaja drevnosť, Užhorod 1928, 90 a nasl., 114. Z revizionistických prác maďarských autorov stačí uviesť Bonkáló S., Die ungarländische Ruthenen, Ungarische Jahrbücher 1921 a 1922 a od neho A magyar Rutének, Budapest 1920. V týchto prácach je dosť dobrý prehľad staršej literatúry k týmto otázkam.

² Podľa Hodinku A., A munkácsi görög-kath. püspökség története, Budapest 1909, 65–67 táto hranica prebiehala približne takto: od Užhorodu na juhozápad smerom na V. Nemecke, ďalej niečo nižšie od južných a západných výbežkov Vihorlatu po Strážske, odtiaľ po Vranov údolím Tople po Hanušovce, od Hanušoviec po Fintice nad Prešovom a od Fintíc veľkým oblúkom na sever a západ sa vracala späť na juh, do údolia Hornádu. Na sever od tejto čiary sa prestieralo pohraničné pásmo, tzv. „ultra indagines“.

³ Ruskov (Košice-okolie), Veľký a Malý Ruskov (o. Trebišov), Ruská (o. Trebišov), Göncz-ruszka (Maďarsko). Vznikom týchto osád sa zaoberá Varsík B., O pôvode a etymológii niektorých miestnych názvov na východnom Slovensku, Sborník Filozofickej fak. Univerzity Komenského 1958 (IX) 143–151, tiež Stanislav J., Slovenský juh v stredoveku I, Martin 1943, 134 a nasl.

⁴ Napr. Oroszlámos, Nagy a Kisoroszi v Torontáli, Oroszi v Sümegskom a Veszprémskom kom., Oroszló v Baranyaszkom, Nagyoroszi v Novohrade a Oroszvár na juh od Bratislavy atď., Biederermann H. I., Die Ungarischen Ruthenen... I, Innsbruck 1862, 7 a Petrov A., Drevnejšia gramoty po istoriji karpatorusskoj cerkvi i jierachiji 1391–1498 g., Praha 1930, 18 a nasl.

⁵ Budinský–Krička V., Slovenské Mohyly na východnom Slovensku, Slovenská archeológia 1958, 160, 181, tiež Varsík B., c. d. 152.

⁶ Varsík B., c. d. 143–151.

⁷ Wagner C., Diplomatarium com. Sarosiensis, Bratislava 1780, 519.

⁸ Stáray oklevéltár I, 132.

⁹ R. 1357 sa spomínajú obce „Strachyna, Syvednik, Orlyvagasa alio nomine Wyfalu ac Dombivicha vocatarum et eiusdem ville culus incole essent Rutheni...“, Anjoukori okmánytár VI, č. 349. R. 1355 ako „nova villa“ okrem Orlika sa spomínajú ostatné uvedené obce, OL, Kgy-4483, Údaj z r. 1387 v Zsigmondkori oklevéltár I, č. 203.

¹⁰ Zsigmondkori oklevéltár II, č. 1473, tiež Monumenta Vaticana Hungariae, 415.

¹¹ „Rutheni“, ktorí sa usadili na majetkoch Rozgonyiovcov v Šariši požívali podobné výhody ako hostia na emfyteutickom práve. R. 1361 vo zmysle kráľ. privilégia boli oslobodení od platenia cla, Tanulmányok a parsztárság tört. Magyarországon a 14. században, Budapest 1953, 247, pozn. 60.

¹² Niklova od Nikl, Becherovo od Becher, Detrik od Dittrich, Stefbach od Stellbach.

¹³ R. 1408, Zsigmondkori oklevéltár II, č. 6078. V XV. stor. na severnom Zemplíne bolo 34 dejín s obdobnou koncovkou „vágás“ čo tiež nasvedčuje roľníckej kolonizácii, Zemplén vármegye monografiája (mileniárne vydanie), 343.

¹⁴ Wagner C., Analecta Scepusii, sacri et profani I., Viedeň 1774, 209.

¹⁵ O Jakubianoch „qae fuit per Theotonos et Sclavos antea possessa“, t. j. pred r. 1497, Wenczel G., Magyarországi mezőgazdaságának története, Budapest 1887, 330–331.

¹⁶ Domanovszky S., A szépei városok árumegálító joga, Budapest 1922, 282.

¹⁷ Tóth S., Sáros vármegye monografiája I, Budapest 1910, 97.

¹⁸ Niektorí z týchto „ruských“ vojakov v Uhorsku si kupovali, resp. donáciami získavali majetky. Takto r. 1227 „Myculay filio Rutheni“ kúpil pôdu na Spiši, Chaloupecky V., Staré Slovensko, Bratislava 1923, 281. R. 1262 získal pôdu v Turci „Maladik Ruthenus“, tamže a Biederermann H. I., c. d. II, 53 a nasl. Posledný poukazuje na to, že z týchto vojakov, ktorí boli rozosiati po celom Uhorsku pochádzajú aj niektoré význačne maďarské šľachtické rodiny.

¹⁹ Stáray oklevéltár I, 140.

²⁰ Тамже 146.

²¹ Chaloupecky V., Valaši na Slovensku, Praha 1947, 21 a nasl. Halaga O., Slovenské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci, Košice 1947, 79 a nasl.

²² Cranjala D., v práci Rumunské vlivy v Karpatech, Praha 1938 vyslovene podotýka, že rumunský etnický prvok ďalej na západ ako do Užhorodskej stolice sa nedostal, 181 a nasl., 465. Podobného názoru je Biedermann H. I., c. d. II, 84. Viď tiež Hodinka A., Munkácsi gör. kath. püsp. törnéte 86, Chaloupecky V., Valaši na Slovensku, 20 a Hadžega V., Dodatki do istoriji Rusynov a ruských cerkvej v Užanskoj župi, Nauk. zbornyk tov. Prosvita v Užhorodi 1924 (III), 78, Macúrek J., Valaši v západných Karpatech, Ostrava 1959, 57—58.

²³ Viď mená v list. z r. 1437 v osade Koromla, podľa ktorých možno usúdiť, že jej valašské obyvateľstvo tvorilo v etnickom ohľade pestrý amalgám, Stáray oklevéltár II, 341 a nasl.

²⁴ Halaga O., c. d. 80.

²⁵ „Curia sacerdotes ruthenorum, alias residentiam...“, Stáray oklevéltár II, 341.

²⁶ Petrov A., c. d., 61 pozn. 4.

²⁷ Tóth S., c. d. III, 212 spomína r. 1439 v Šariši 14. pravoslávnych kostolov (bez udania prameňa). Či ich počet skutočne bol taký, zatiaľ nemožno presne určiť. Je však faktom, že už v predchádzajúcom storočí v niektorých ukrajinských dedinách sa spomína „capella lignea“. Takto r. 1355 v Beloveži — OL, Kgy — 4483. V registroch cirkevných desiatkov z konca XV. stor. pravoslávne obce východného Slovenska sa uvádzajú s klauzulou „Rutheni sunt non decimant“, Hodinka A., A kárpatalji rutének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk, Budapest 1923, 5.

²⁸ Viď nariadenie panovníka z r. 1345 šarišskému županovi o tom, aby znemožnili úteky na sever, Anjoukori okmánytár IV, 263.

²⁹ Ako príklad možno uviesť údaj z obcí „Wagenddrüzel a Stillbach“ na Spiši, „hostia“ ktorých sa sťažovali, že zemepáni sa usilujú uviesť ich do stavu poddaných (r. 1358), Wagner C., Analecta Scepusii I., 209.

³⁰ Viď súpisy osád zostavené na základe prvých zmienok o nich Csánky D., Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I, Budapest 1890, 340—367, Hadžega V., Dodatki do istoriji rusyniv a ruských cerkvej v buv. župi Zemplinskoj, Nauk. zb. tov. Prosvita v Užhorodi 1932 (IX), 5—20, 58—62, Tóth S. c. d. II, 362 a nasl. Perfeckij E., Sociálně-hospodárske poméry Podkarpatské Rusi v storočí XIII—XV. Bratislava 1924, 85—91, 102—109. Hoci prvé zmienky neznamenajú rok vzniku týchto osád, predsa nemožno pochybovať, že udávajú dobu ich vzniku aspoň približne.

³¹ Conscripio portarum com. Zempliniensis 1572, OL-A 2677.

³² Regestum restantionis domorum com. Sarosiensis 1599, OL-A 2655.

³³ Archív Spišskej kapituly, spisy o hraničných sporoch r. 1554, b. s.

Резюме

К ВОПРОСУ О РУССКО-УКРАИНСКОМ ЗАСЕЛЕНИИ ВОСТОЧНОЙ СЛОВАКИИ

Украинское заселение восточной Словакии создает узкую полосу ей северо-восточной окраинной территории. До пол. XIII в. эта полоса не входила прочно в состав Венгерского государства и была мало заселенной. Ее жителями были беглые крестьяне домашнего происхождения и крестьяне из соседней Галичи, которые здесь находили убежище от феодальных условий. Русско-украинский элемент начинает проникать сюда со второй пол. XIII в., когда осуществляется колонизация этой области. Из Галичи приходят сюда крестьяне (Rutheni), которые пользуются аналогичными льготами, какими пользовались поселенцы на эмфитевтическом праве. Этот малочисленный восточнославянский элемент в конце XIV в. был укреплен валахам. Среди валахов восточной Словакии, по мнению автора, с самого начала преобладает украинский элемент. Рутены-крестьяне, льготы которых к этому времени потеряли уже силу, присоединились к валахам, которым землевладельцы представляли концесси. Они становятся „валахами“, чем и можно объяснить то обстоятельство, что упоминания о рутенах исчезают а встречаются только упоминания о валахах. В многих случаях можно установить, что они касаются русско-украинского этнического элемента. Это

украинское заселение завершилось в позднейшие столетия. Украинские селения на территории восточной Словакии возникают и в конце XVI в. Естественно, что здесь имеет место также исчезновение селений с украинскими жителями (ассимиляция) и замена других этнических элементов украинским.

Zusammenfassung

ZUR FRAGE DER SIEDLUNGSGESCHICHTE DER RUSSEN UND UKRAINER IN DER OSTSLOWAKEI

Das Siedlungsgebiet der Ukrainer in der Ostslowakei bildet einen engen Streifen im Nordosten des Landes. Bis in die erste Hälfte des XIII. Jahrhunderts war dieser Landesteil nur wenig bevölkert und dem Königreiche Ungarn nicht definitiv eingegliedert. Die Bevölkerung setzte sich aus galizischen sowie aus landflüchtigen Bauern heimischen Ursprungs zusammen, die hier vor den feudalen Verhältnissen Zuflucht fanden. Das russisch-ukrainische Element in dieses Gebiet erst in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts begann vorzudringen. Es war dies die Zeit der Kolonisation dieses Gebietes. Aus dem benachbarten Galizien kamen Bauern (Ruthenen), denen dieselben Vorrechte zugesagt wurden, welcher sich die übrigen Siedler auf Grund der Emphyteuse erfreuten. Diese dünne ostlawische Bevölkerungsschicht erfuhr gegen Ende des XIV. Jahrhunderts einen Zuwachs durch die Walachen. Wie der Verfasser weiter ausführt, behielt das ukrainische Element unter den Walachen von Anfang an seine zahlenmässige Vorherrschaft. Die ruthenischen Bauern, die ihrer Vorrechte inzwischen verlustig wurden, schlossen sich den Walachen an, denen die Landesherren verschiedene Erleichterungen zugestanden hatten. So wurden sie zu „Walachen“, wodurch wir uns auch die Tatsache erklären können, dass Berichte und Erwähnungen über die „Ruthenen“ verschwanden und wir nurmehr Erwähnungen von „Walachen“ vorfinden. In vielen Fällen können wir feststellen, dass es sich hier ethnisch um ein russisch-ukrainisches Element handelt. Die Besiedlung durch Ukrainer fand in späteren Jahrhunderten ihren Abschluss. Zahlreiche ukrainische Dörfer entstanden in der Ostslowakei auch gegen Ende des XVI. Jahrhunderts. Freilich haben auch viele Siedlungen mit ukrainischer Bevölkerung zu bestehen aufgehört (Assimilation), andererseits kam es wieder zu einer allmählichen Verdrängung anderer Bevölkerungsgruppen durch die Ukrainer.